

פרשת עקב

רבינו בחיי

הקדמה לפרשת ויהי עקב

בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אונף, אל יליו מעיניך שמרם בתוך לבבך,
כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא (משלי ד, כ-כב):

ב. ד-ה) "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, או תבין יראת ה' וגו'". ודרשו רבותינו ז"ל (עירובין נד): "למצאיהם למצאיהם בפה. כי מלבד שיתחייב האדם שידע הדברים בלבד עוד יתחייב שיהיו שגורים בפיו ושינגילם בלשונו, ועל שתיקה אמר שלמה עליו השלום (משלי כב, יח) "כי נעים פי תשמרם בבטנך ויכנו יחדיו על שפתיה". ולכל בשרו מרפא, דרך הרפא הנותן לחולה מין אחד מן הסמים והמסעדים לאכול או אחד מן המשקים לשותות, שיועיל לאותו אבר שהחולי בו ושהוא פועל בשבילו ויזיק לאבר אחר, ונמצא שהרפואה אינה שונה ולא שלמה בכל אברי הגוף, ועל כן באר כי יש יתרון גדול לתורה, שהיא רפואה שונה בכל הבשר תועלת לכל האברים כלל מבלי שום נזק לאחד מהם, ולמדך שלמה עליו השלום בפתוב הנה כי יש במעשה המצות תועלת הגוף והנפש:

וכן באר לנו משה עליו השלום (לעיל ג, כד) "לשוב לנו כל הימים". הוא העולם הבא, "לחיתנו כהיום הנה" הוא העולם הזה. ועל כן באו מצות התורה קצתם מקובלות וקצתם מושפלות, מקובלות כנגד תועלת הנפש מושפלות כנגד תועלת הגוף, כי יש במעשה המצות תועלת ושיקר בסוף, והוא שאמר דוד עליו השלום על כלל המצות (תהלים יט, יב) "גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב", ולשון "עקב" מלשון עקב, כי העקב סוף הגוף, וכן השקר והגמול בא בסוף, כי השקר סוף המעשה, ולשון "עקב" זה מצאנוהו בין במצות המקובלות הנקראות חקים בין במושפלות הנקראות משפטים, במקובלות הנקראות חקים הוא שאמר דוד עליו השלום (שם קיט, קיב) "נטייתי לבי לעשות חקיך לעולם עקב", ועוד אמר (שם, פסוק לג) "הורני ד' דרך חקיך ואצננה עקב", כלומר אצור המדה ההיא לפי שיש לה עקב, והשקר הנה הוא רב טוב הצפון, כענין שכתוב (שם לא, כ) "מה רב טובך", וזהו לשון "עקב רב". במצות המושפלות הנקראות משפטים, זהו שכתוב: ויהי עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך:

שלמה המלך עליו השלום הודיענו בקאן שיקשיב האדם לדברי תורה ושיטה אונף מלשמוע שאר הדברים וולתם, זה לשון הט אונף, וכן הזכיר במקום אחר (שם ב, ב) "תטהר לבך לתבונה", וזהו ענין שיש לה לבד ויפנה מחשבתו משאר עסקים לצורך התבונה, כלומר להתבונן בתבונה, וקרא המצות דברים ואמרים, והזהיר על שכחת המורה ועל שכחת העקר, אל יליו מעיניך זהו שכחת המורה, יאמר אל יליו אותן עסקים וטירות מעיניך, והכונה שגשים לב עליהם ונזכרם תמיד כענין "ולזכרון בין עיניך" (שמות יג, ט), כדי שלא נשכחם בספת שום מקרה שיגיע לנו:

שמרם בתוך לבבך זהו שכחת העקר, כי הדבר הצפון בתוך לבו של אדם הוא שומרו תמיד לא ישכחנו לעולם, כן יתחייב האדם שישמור בתוך לבבו המצות כלן שלא תתפשט מדת השכחה בעקר שום מצוה עד שיחשוב שלא נתנה מעולם, ונתן טעם למה, כי חיים הם למצאיהם, כי התורה והמצות הם חיים לנפש ורפואה לגוף, כי חיים הם למצאיהם זהו חיי הנפש, וכן הזכיר למעלה (משלי ג, כב) "ויהיו חיים לנפשך וחסן לגרורתך", ובאר "לגרורתך" כשאתה מקיים הדברים שתוציא מפיה או יעלה לך חן, כענין שאמרו (חגיגה יד): נאה דורש ונאה מקיים, ואמר עוד (משלי ד, יג) "נצרה כי היא חייך". ולפי שהתורה שלנו פירות החכמה העליונה שכתוב בה (קהלת ג, יב) "החכמה תחיה בעליה", לכך הזכיר בה כי חיים הם, הענין נמשך מן השורש והפעל מן המקור הנקרא "מקור מים חיים", כמו שאמר הנביא בתוכחתו (ירמיה ב, יג) "אתי צנבו מקור מים חיים", וכתוב (שם ג, י) "הוא אלהים חיים", והדברים בו נקראין חיים כענין שכתוב (לעיל ד, ד) "ואתם הדברים בה' אלהיכם חיים בלכם היום":

והוסיף לבאר למצאיהם, כלומר למי הם חיים לאותן המוצאים אותם, ובא לרמוז בלשון זה שאין הכל מוצאין אותן, ולמה אין מוצאין אותן לפי שאינם מחפשין אחריהם, ואלו היו מחפשים הן מוצאין כענין שכתוב (משלי

פרשת ראה

רבינו בחיי

הקדמה לפרשת ראה

מחרף עצל לא יחרש ושאל בקציר ואין (משלי ב, ד):

שהוא עקר המשילו לקיץ שהוא ממשלת השמש, ודבר ידוע לכל משכיל כי השמש והירח בעליונים דיוגמא, והשמש עקר וכן מצינו בשיר השירים שהמשיל שלמה עליו השלום הגלות לחורף, הוא שאמר (שיר השירים ב, יא) "כי הגה הסתו עבר וגו'", וכבר דרשו רבותינו ו"ל (עבודה זרה ג): העולם הזה דומה לערב שבת והעולם הבא דומה לשבת, מי ששרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח מהיכן אוכל. בארו לנו כי כשם שיום השבת הוא יום מנוחה, לא יום המעשה והטוהר, כן העולם הבא עולם המנוחה והגמול לא עולם המעשה, ומזה אמרו: אם לא טרח מהיכן אוכל, וזהו ושאול בקציר ואין. ומה שאמר מחרף ולא בחורף כשם שאמר בקציר, ענינו מפני פחד החורף, כי בן דרכו של עצל שיטעון טענה למניעתו על הדבר, כענין שכתוב (משלי כו, יג) "אמר עצל שחל בדרך", ומה שנמנע מהחרישה מפני עצלותו, יתלה אותו לפחד הקור:

והפננה לשלמה בגנותו תמיד מדת העצלה, כדי להמאסה בעיני הבריות ושיתרחקו ממנה ושיתקרו אלו מדת הנריות, והוא שמוכיח ומזהיר בגמלה "לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחקם" (שם ו, י), יאמר אף על פי שהנמלה היא הפחותה שבדומים, מהיא מאספת בזמן אחר מה שתאכל בזמן אחר שלא תוכל לאסוף בו, ועוד כי התבואה שגיד עליה המטר היא מוציאה אותה אל הרוח כדי שתתגב ואחרי כן תאסוף אותה ותהיה ראויה להשתמר, ואמר (שם פסוק ו) "אשר אין לה קצין שטר ומשל", הפננה בזה שאין לה שכל כלל, שכל מה שהיא עושה אינו מבח השכל אלא מבח הטבע בלבד, ומפני שהשכל יש לו שלשה שמות, והם חכמה תבונה ודעת, ואינו מיוחסין כי אם במין האדם לבדו, ושלשמן מין אחר, לך חזר שלשה שמות של אגנות שכלן מין אחר:

והנה עם מדת הנריות יוכל האדם לקנות חיי העולם הזה ועם העצלה יכול להפסידם, ועם הנריות יוכל לקנות חיי העולם הבא ועם העצלה יפסידם, עם מדת הנריות יקיים המצות ויגיע לו מהם החיים והטוב והנכרה, ועם העצלה יביא עליו הקנות והרע והקללה, שהרי הרשות נתונה לו והכל תלוי בבחירתו וירצונו וכל הדברים הם מסורין בידו לעשות טוב או רע, ואז תבא לו ברכה על הטוב והקללה על הרע, וזהו שכתוב: וראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה:

שלמה המלך עליו השלום דרש בספר משלי לבאר כלל כל המדות הטובות כדי שיתרחק האדם מן המדות המגונות ויתקרב אל המדות ובכללם מדת הנריות והעצלה, לפי שמדת העצלה היא שרש לנזקים הרבה וסבה לכמה מכשולות:

יש עצל בביתו ויש עצל בגופו ויש עצל בנפשו ויש עצל בתורה במצות ובמעשים טובים. יש עצל בביתו, כי מי שיצטרך לתקן תקרה בביתו אם יתקננו מיד יוכל לתקנו בהוצאה מועטת ואם יתעצל בדרך ויתרשל בו סוף שיצטרך להוציא כל ממונו עד שיורש ויפך, ועל זה אמר שלמה (קהלת י, יח) "בעצלתים יפך המקרה":

יש עצל בגופו, אם ישתדל האדם בעניני גופו וצרכי מזונותיו וישמח בחלקו ויספיק לו הבינוני ולא יבקש המותרות, אז יוכל להשיגם, ואם יתעצל בהן ולא יחשוב בהן כלל ויסמוך על הנס ימות ברעב, ועל זה אמר שלמה עליו השלום (משלי יג, ד) "מתאנה ואין נפשו עצל":

יש עצל בנפשו, כלומר שיתעצל בתקון מדותיה לפי שהנפש במדותיה כדמיון האדמה, כשם שיש אדמה טובה נוחה להעבד ויש שעבודתה קשה, ואף על פי כן אין העובד צריך להניחה להפסד ושיתרפה בה אלא שיעמול בה כפי כחו, ועל זה אמר שלמה עליו השלום (שם יח, ט) "גם מתרפה במלאכתו אחר הוא לבצעל משחית", כן בנפשות, ויש נפש טובה תקבל המוסר במעט תוכחת ומעט עמל, ויש נפש קשה להנהיגה להפוש אחר השכל, ואם הוא משתדל ועמל בתקון מדות נפשו כעמל העובד באדמתו, אין ספק שימשיכנה מעט מעט אל המדות הטובות, ועל זה אמר שלמה עליו השלום (שם כד, ל) "על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב", המשיל התאנה לשדה לפי שהוא מתולדת החומר, ואם לא ינהיגנה כראוי ויניח התאנה על דרכה הנה הוא משחית גופו ונפשו, והו' "נגדר אבניו נהרסה" (שם, פסוק לא):

יש עצל בתורה ובמצות ובמעשים טובים, אם הוא מתעצל בחכמת התורה ואינו טורח במצות ובמעשים טובים בעולם הזה כמה יזכה נפשו לעולם הבא, וזהו שאמר בראש מחרף עצל לא יחרש ושאל בקציר ואין, יאמר כי העצל איננו משתדל כמה שיצטרך באותו זמן שהוא ראוי להשתדל בו, והמשיל כל עצל באיזה דבר שיהיה לעובד אדמה שהוא יושב בטל בחורף שהוא זמן החרישה ולא יחרוש, והמשיל העולם הזה לחורף שהוא זמן ממשלת הלכנה, ועולם הבא

פרשת שפטים

רבינו בחיי

הקדמה לפרשת שפטים

דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום (משלי ג, יז):

למה נקרא שמן שלמים שמטילין שלום בעולם, וכן מצינו שלמה ע"ה שחתם שיר השירים בשלום, הוא שאמר (שיר השירים ח, י) "אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום", וכן בקהלת, "עתים" שבו (ג, א-ח) חתומים בשלום, שנאמר "עת מלחמה ועת שלום" (שם פסוק ח), ודרשו רבותינו ז"ל (במדבר רבה יא, ז): אף בשעת מלחמה צריכין שלום שנאמר (להלן כ, י) "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום". ואין צריך לומר העולם השפל, שאפילו העליונים צריכין שלום, שנאמר (איוב כה, ב) "המשל נפחד עמו עשה שלום במרומו", וכך דרשו ז"ל (במדבר רבה יב, ח): "המשל" זה מיכאל, ונפחד זה גבריאל, והקב"ה "עשה שלום" ביניהם, והלא דברים קל וחומר, ומה במקום שאין איבה ותחרות צריכין שלום, "עשה שלום במרומו" הוא כולל שלום השמים בעצמם, הנבחרים והמיוסדים מאז ומעולם, וכולל גם בן המלאכים שבמרומו שעליהם רמז "המשל נפחד", וקרא למיכאל "המשל" מפני שהוא השר הגדול הממונה והמושל לבקש רחמים על ישראל. ואין צריך לומר החיים, שאפילו המתים צריכין שלום, שנאמר (בראשית טו, טו) "ואתה תבוא אל אבתיך בשלום".

מדת השלום נתנה לפינחס, ועמה נכה להיות לו החיים והשלום (מלאכי ב, ח), ונכה נרעו לכהונת עולם לברך את ישראל וישם לה שלום" (במדבר ג, כו), הא למדת שהשלום קיום העולם:

ובשם שהשלום קיום העולם בן המשפט קיום השלום, שאלמלא המשפט היו הבריות גוזלין וחומסין והורגין זה את זה ולא היה העולם מתקיים, ועל ידי המשפט הוא מתקיים, שכן דרשו רבותינו ז"ל (אבות א, יח): על שלשה דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמר (זכריה ח, טו) "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם", לפי שהשפטים מעמידים השלום שכל העולם כולו תלוי עליו, ועל כן נצטוונו מן התורה למנוח בית דין בכל שער ושער, וזהו שכתוב: וּשְׁפָטִים וּשְׁטָרִים תִּתֵּן לָךְ בְּכָל שַׁעֲרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לִשְׁכֻּטֶיךָ וּשְׁפָטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפָּט צֶדֶק:

שלמה המלך ע"ה הודיענו בפסוק זה כי יסוד התורה ועקרה "שלום", וכן מצינו עקר בריאתו של עולם שהוא השלום, ולכך דרשו רבותינו ז"ל (ראש השנה יא): כל מעשה בראשית בקומתו נבראו בן עתן נבראו בצביונם נבראו, שנאמר (בראשית ב, א) "וכל צבאם". וידוע כי השמים נבראו תחלה, ונקראו שמים לפי שהם אש ומים, והנה הם שני הפכים, לא יתכן וזוגם והתחברותם כי אם על ידי השלום, הוא שכתוב (איוב כה, ב) "עשה שלום במרומו", הקב"ה נקרא שלום, שנאמר (שופטים ג, כד) "ויקרא לו ה' שלום", וכתוב (שיר השירים א, א) "שיר השירים אשר לשלמה", מלך שהשלום שלו, בחר בישאל יותר משבועים אומות, וקראן "שולמית", וזהו שדרשו רבותינו ז"ל (בראשית רבה טו, ב): "שובי שובי השולמית" (שיר השירים ג, א), אומה ששלום העולמים דר בתוכה, ונתן להם את התורה שכלה שלום, שנאמר דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום (משלי ג, יז). כל מצותיה של תורה הן שלום לגוף ולנפש. שלום לגוף, הוא שכתוב (שמות טו, כו) "ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו וגו'". שלום לנפש, כי מצד קיום המצוות תשוב הנפש טהורה לשרשה, כענין שכתוב (תהלים יט, ח) "תורת ה' תמימה משיבת נפש", ותהיה מדת השלום שואבת אותה. ומה דרשו רבותינו ז"ל בכתובות (קד): בשהרשעים נפטרין מן העולם מלאכי השרת יוצאין לקראתן ואומרים להם "אין שלום אמר ה' לרשעים" (ישעיה מח, כב):

וגדולה מדת השלום שכל המדות נחתמות בשלום, והשלום חתימת הכל, ולכך תקנו לנו רבותינו ז"ל שתהא התפלה חותמת בשלום, "המברך את עמו ישראל בשלום", וכן דרשו במסכת סנה (ראה מגילה יח). ברכה דהקב"ה שלום היא, שנאמר (תהלים כט, יא) "ה' יברך את עמו בשלום". ונראה לומר, שיצא להם לרבותינו ז"ל לחתום התפלה בשלום מפני שגלות, שהרי תפלות כנגד תמידין תקנום, והתורה בסדור הפרשיות של הקרבנות חתמה לנו בקרבן שלמים, הוא שכתוב (ויקרא ז, לו) "זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולזשם ולמלואים ולזבח השלמים", ודרשו רבותינו ז"ל (תורת כהנים נדבה, פרק טו, א):

פרשת כי תצא

רבינו בחיי

הקדמה לפרשת כי תצא

תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה (משלי כג, כו):

וכן עשה שלמה ע"ה בבאן, אחר שהזכיר תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה, סמך לו מיד "כי שוחה עמקה זונה ובאר צרה נכריה" (משלי כג, כו), בא להורות כי המתקרב אל פתח ביתה לא ינקה מן המכשול, כשם שלא ינקה הנזיל בשוחה עמוקה מן המכשול והנזק, וכן יקרה לאשר יתור אחר לבו ועיניו, שלא ינקה ממכשול עון, "ובאר צרה נכריה", אם אינה מיוחדת לזנות, אלא שהיא נכריה, ותמיד לבו עליה, הנה היא כמי הבאר, שהם נובעים, וכל עת שתוסיף לשאוב מהם עוד יוסיפו ויתחדשו אחרים תחתיהם, כן ענין האשה מן השיחה יבא האדם אל ההסתכלות, ומן ההסתכלות אל ההרהור, ומן ההרהור אל המצע, עד שיפול בשוחת העון: והסמך שלמה שני פסוקים אלו כאחד, כדי להזהיר את העם שימסרו לבם ועיניהם לחלק ה' יתעלה, לא לחלק התאוות, לפי שהתאוות יטרידו האדם מן העולם הזה ומן העולם הבא, ואין ראוי לימשך אחריהן וזלתי במותרות ובמוכרחות. וכן מצינו שהרחיקה התורה מאד מדת הזנות, כי הוא הנה עון הכנענים יושבי הארץ אשר בסבתו הורישם ה' יתברך משם, ואפילו באנשי המלחמה היוצאים לצבא אסרתו תורה, כדי שיהיה המכנה קדוש ולא יהיו ישראל משולחים בזנות ובזנות התועבות כשאר מחנות האומות, ועל כן לא התייחדה תורה אשת יפת תואר עד שיעשה לה כל משפטה האמור בפירשה, וזהו שכתוב: [כי תצא למלחמה על איבך ונתנו ה' אלהיך בידך ושכית שכיו]:

שלמה המלך ע"ה הזהיר בכתוב הזה, שימסור לבו לעבודת השם יתעלה, ושיתרחק מתאוות העולם אשר הלב והעינים נמשכים אחריהם, ואמר תנה בני לבך לי, כלומר לחלקי, לא לחלק התאוות, אבל יצטרף שביא תאוותיו כלן בשעבוד עבודת ה' יתברך ומסת רצון יראתו ואהבתו, ושללא ישתמש בכלן ולא במקצתן כי אם במוכרח, בענין שיהיו אליו הכנות להבין במושכלות, ועל זה אמר דוד ע"ה "ה' נגדך כל תאותי" (תהלים לח, י), שבח את עצמו שכל מה שהשיג מתאוות העולם, הנה לא כיון בהם אלא לנגדו, כדי שפיק בהן רצונו:

ודבר ידוע שכל האברים שבגוף הם נמשכים אחר הלב והעינים, והלב עקר הכל, כי אם הלב שלם עם ה' יתברך הכל שלם, ואם הלב חסר עמו הכל חסר, ודרשו רבותינו ז"ל (סנהדרין קו): רחמנא לבא בעי. ואמרו במדרש (ירושלמי ברכות א, ה): תנה בני לבך לי, אי אתי יהיב לי לבך ועינך ידע אנא דאת דילי, ואי לא לית את דילי. באור זה, כי הלב והעינים הם שרש גדול לקרבה אל האלהים או להתרחק ממנו, כי הן סרטורי העברות, וכן דרשו (במדבר רבה י, ב): לבא ועינא תרין סרטורי דחטא ניהו, שנאמר "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם" (במדבר טו, לט), למדך הכתוב הנה כי כל ההולך אחרי שרירות לבו ועיניו יקרא זונה, כי הוא חוטא ומתפתה ביצרו כבא אל אשה זונה, ועל כן הזכיר לשון "זנים":

פרשת כי תבוא

רבינו בחיי

הקדמה לפרשת כי תבוא

בבד את ה' מהונף ומראשית כל תבואתך, וימלאו אסמיו שבע ותירוש יקביו ופרצו (משלי ג, ט-י):

אלו שהם נסיון ולא תנאי, שלא אמר "אם תכבד את ה' מהונף וימלאו וגו'", הא למדת שהנסיון אף על פי שהוא אסור מדין התורה, בענין הצדקה והמעשר הוא מותר:

ובמדרש (תנחומא ראה, יב), **בבד את ה' מהונף**, ממה דהניף, כלומר מכל מה שהוא מהנה אותך ונתן לך יתרון על שאר בני אדם יש לך להודות לפניו ולתת כבוד לשמו, כגון מי שראו בעצמו שיש לו קול ערב, ראוי לו לכבד בו את השם ותעלה שינגן ויתפלל לפניו ונשמע קולו בבואו אל הקדש, וכלבד שיוכין בקולו לכבוד השם ותבדד, לא לכבוד עצמו שישבחוהו בני אדם, שאם עשה לכבוד השם ותבדד, עליו הכתוב אומר "השמיעני את קולך" (שיר השירים ב, יד), ואם לכבוד עצמו, עליו הכתוב אומר "נתנה עלי בקולה על בן שנאתיה" (ירמיה יב, ח). וכן אם היה סופר, ראוי לו שיכתוב ספרים לכבוד השם ותבדד, ואם נזה לכתוב ספר תורה בידו, הזה שכתב עד שמים יגיע, שכתב אמרו רבותינו נ"ל (מנחות ל): בכתבו, מעלה עליו הכתוב כאלו קבלו מהר סיני. וכן אם היה יודע לאמן את ידו במצות מילה, ראוי לו שיתמיד במצוה הנכבדת הזו שנקרת עליה שלש עשרה ברייתות, וכן בכיוצא באלה, שכלן הן פעולות נבחרות ולכבוד השם ותבדד, חן ותפארת לעושיהן:

ומראשית כל תבואתך, נקראו ישראל "ראשית", שנאמר "קדש ישראל לה' ראשית תבואתה" (ירמיה ג, א), וראוין הם להכיר ולדעת את ה' ותבדד שהוא ראשית כל ראשית, ולכבוד מראשית כל תבואותיהם, וזאת פונת התורה במצות הבכורים שהם ראשית, שהתורה חייבה לישראל שנקראו "ראשית" ללכת אל המקום שהוא ראשית שכלולו של עולם, שנאמר "מציון מכלל יפי" (תהלים ג, ב), מציון גשמתכלל יפיו של עולם, ולתת אל הכהן שהוא ראשית העבודה, ראשון למשרתי המקדש, ולהביא אליו בכורים מראשית כל פרי האדמה. וזהו שכתוב: וזהו כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה וירשתה וישבת בה, ולקחת מראשית כל פרי האדמה:

שלמה המלך ע"ה מזהיר אותנו בכאן על מדת הבטחון, וכא להודיע שיכבד האדם מהונו להקב"ה, ולא תרע עינו בו כי יפור ויתן לאביונים, אבל יבטח בשם ותבדד כי בגלל הדבר הזה יברכהו בכל מעשה ידיו, ואין לו לחשוב שבטבת הפזר הזה יחסר הונו, כי כן אמר שלמה (שם כח, כז) "נותן לרש אין מחסור", אף יש לו להאמין באמת כי השם יתעלה יוסיף עליו, כי כן אמר (שם יא, כד) "יש מפזר ונוסף עוד", ועוד אמר (שם י, ב) "לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות". יאמר כי יתרון ההון המקובץ מן הגזל והחמס לא יועיל, והחסרון שיחסר לצדקה יועיל לו, כי תצילנו מן המות, וזהו שאמרו נ"ל (כתובות סו): מלח ממון חסר, ואמרי לה חסר. וכיון שכן ראוי לו לאדם שיחסר מממונו לכל דבר מצוה וקניני המעלות, ובפרט במצות הצדקה, כי הנותן צדקה לעני, להקב"ה נותנה, וכן הנותן להקב"ה משלו הוא נותן לו, וכן אמר דוד ע"ה (דברי הימים א כט, יד) "כי ממה הכל ומידך נתנו לך":

ועל כן אמר שלמה בכאן **בבד את ה' מהונף**, ולשון הון כולל כל מיני הספוק שאוצרים באוצרות, והוא מלשון "כעל כל הון" (תהלים קיט, יד), "ואש לא אמרה הון" (משלי ל, טז), כי לא תשבע האש מלשון כל זמן שתמצא גוף מקבל השרפה, או לפי המדרש (מדרש משלי ל) על אשה של גיהנום, והכונה שאין ליסורי הרשעים בגיהנום סוף ותכלית:

ונראה ששני כתובים אלו ענינם נסיון, וזהו שכתב השם מהונפו כדי שימלאו אסמיו שבע. ולכך סמך לו מיד וימלאו אסמיו שבע וגו'. אמר וימלאו, כנגד בבד, ואמר ותירוש יקביו ופרצו, כנגד ומראשית כל תבואתך, וכן כתוב (לעיל כב, ט) "ותבואת הכרם". וכן כתוב בענין המעשר "ובחגוני נא בואת" (מלאכי ג, י). ואף על פי שהנסיון אסור מדין התורה, שאין לומר: אעשה מצוה פלונית כדי שאצליח בנקסי, שכן אמר הכתוב "לא תנסו" (לעיל ו, טז), כבר אמרו רבותינו נ"ל (תענית ט): חוץ מזו, שנאמר "הביאו את כל המעשר וגו'" (מלאכי ג, י), שהנסיון בו מותר. וכן בשני כתובים

פרשת נצבים

רבינו בחיי

הקדמה לפרשת אתם נצבים

טובה תוכחת מגלה מאהבה מסתרת (משלי כו, ה):

ואמרו במדרש אלה הדברים רבה (ליברמן, דברים ה): **טובה תוכחת מגלה** אלו תוכחותיו של משה, **מאהבה מסתרת** זה בלעם הרשע שהיה מברך את ישראל והיה אחר בלבו ואחר בפיו, בא לומר: מה טובו אהליך מואב משכנותיך בני עמון, והקב"ה עקם את פיו ואמר "מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל" (במדבר כד, ה), אבל משה תוכחותיו היו מגולות:

ויתכן לפרש, טובה תוכחת מגלה, אלו תוכחות שבתורת בהנים ושבמשנה תורה, שאין בהן אפילו אחת מפי משה עצמו, אלא כלן מפי הגבורה, והו' שאמר **מאהבה מסתרת**, והיא השכינה הנסתרת הנקראת "אהבה", כענין שכתוב "טוב ארחת נרק ואהבה שם" (משלי טו, ז), ובאורו שכינה, כענין "אם תעירו ואם תעוררו את האהבה" (שיר השירים ב, ז), "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה" (שם ח, ז), וכן בתפלה (ברכות קריאת שמע של שחרית) "להודות לך ולתתך באהבה".

ועל כן יאמר, טובה תוכחת מגלה, מאהבה, הבאה מאהבה, כלומר מן השכינה, ומהו טובתה, שאף על פי שעברו כל התוכחות על ישראל ונתקיימו עליהם, אלו בבית ראשון ואלו בבית שני, הרי עברו בולן ובאו לטובתן, כענין שכתוב "למען צנתך ולמען נסתך להיטבך באחריתך" (לעיל ח, טו), וכל התוכחות כלן וישראל קיימן, וזהו שאמר הנביא "אני ה' לא שנית ואתם בני יעקב לא כליתם" (מלאכי ג, ו), ונדרשו רבותינו ז"ל (תנחומא נצבים א): אומות העולם בגפילה אחת ואין להם תקומה, שאמר "שם נפלו פעלי און דחו ולא יכלו קום" (תהלים לו, יג), אבל ישראל נופלין במה גפילות ויש להם תקומה, שאמר "אל תשמחי איבתי לי כי נפילתי קמתי" (מיכה ז, ח):

וזהו שדרשו רבותינו ז"ל (תנחומא שם): "חצי אכלה בם" (להלן לב, כג), חצי כלין והם אינן כלין. משל למה הדבר דומה, לגבור שהעמיד את הקורה והיה זורק בה חצים, החצים כלין והקורה עומדת. כך ישראל נופלין במה גפילות וסוכלין במה יסורין, היסורין כלין והן במקומן עומדין. והוא שאמר ירמיה ע"ה "דרך קשתו ויצבינו כמטרא לחץ" (איכה ג, יב). וזהו שאמר משה [נ"א מוסיף: כתוב] בתוכחתו: [אתם נצבים היום וגו']:

שלמה המלך ע"ה הודיענו בספרו עקרים גדולים במדת התוכחת, ולמד דעת את העם כי החיים דבקים עם התוכחת, והמיתה דבקה עם מי ששונא התוכחת. החיים דבקים עם התוכחת, הוא שכתוב "ודרך חיים תוכחות מוסר" (שם ו, כג), וכתוב "ארח לחיים שומר מוסר" (שם י, יז), וכתוב "מרפא לשון עץ חיים" (שם טו, ד). יאמר, כי רפואת הלשון, והוא התוכחת, הוא עץ החיים, והמיתה דבקה במי ששונא התוכחת, הוא שכתוב "מוסר רע לעזב ארח, שונא תוכחת ימות" (שם פסוק י), יאמר, כי "עזב ארח", והוא שעובר על דברי תורה לשעה אבל אינו שונא התוכחת, יהיה נשפט ב"מוסר רע", ויסרנו השם יתברך למען ישוב מדרך הרעה, אבל מי שהוא שונא התוכחת, לא יספיק לו שיהיה נשפט ביסורין, כי אין לו תקנה, ועל כן יהיה נשפט במיתה:

אהבת התוכחת הוא אות ומופת על טוב המדות, ושנאת התוכחת עדות גדולה על רוע השבע ועל פחיתות המדות, ועל זה אמר הכתוב "אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך" (משלי ט, ח), המוכיח לחברו ראוי לו שיגלה אליו מצפוני האמת ואינו ראוי להחניף לו, רק שיצדיק אותו במה שראוי וינשיענו במה שראוי, שהרי צדיק ורשע שני הפכים, ומי שנמלט מדרך מדת הרשע אינו נקרא צדיק עד שיתקרב למעלת הצדיק, לפי שמדת הרשע בקצה הראשון ומדת הצדקה בקצה האחרון, וזה הנמלט ממדת הרשע הוא באמצע, ומפני זה ראוי המוכיח לגלות אל הנוכח כל האמת בעניניו ובמעשיו, כי היא התוכחת העקרית, ועל כן אמר שלמה בכתב, **טובה תוכחת מגלה מאהבה מסתרת**, טוב מי שמוכיח לחברו ומדבר אתו קשות ומודיעו האמת בפניו, ומראה לו שנאה בדבר פיו, יותר ממי שיש לו אהבה מסתרת, שאוהב חברו בחדרי לבו ואינו מוכיחו על מה שרואה בו:

ויש שפירשו, טובה תוכחת מגלה, שהכתוב דבק ראשו עם סופו, כלומר **טובה תוכחת מגלה**, כשהיא באה מאהבה מסתרת, כלומר שהמוכיח מוכיחו מאהבה. אבל הקמחי ז"ל פירש בשם אביו ז"ל, **טובה תוכחת מגלה**, התוכחת כשהיא מגולה היא טובה, אבל כשהיא מאהבה מסתרת, כלומר ראוי שתהיה התוכחת בסתר, לא בגלוי, כדי שלא לבזבז:

פרשת וילך

רבינו בחיי

הקדמה לפרשת וילך

לכו לחמו בלחמי ושתו ביינ מסכתי (משלי ט, ה):

המזוג הוא מועיל וטוב לגוף האדם, והוא מעורר גם בן כחות הנפש, כי כשהוא בלתי מזוג הלא הוא מזיק לגוף ולנפש ולכך הוכיר לשון מסכתי, וכא המשל על התורה והמצות שכלן תועלת הגוף והנפש:

ועוד יש בכלל המשל הזה תועלת אחרת לבאר ולומר, כי אם יטרח האדם וישתדל על מזון הגוף וילך אחריו לארץ מרחקים, אף כי יש לו לטרוח ולהשתדל יותר ויותר על מזון הנפש, כי אין ספק שישיגהו אחר היגיעה, כענין שאמר שלמה (משלי ב, ד) "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, או תבין יראת ה' וגו'". וכל מצוה ומצוה היא מזון הנפש שבה תהיה הנפש נוגנת מזיו השכינה לעולם הבא, ואם יוכל האדם לקיים ולעשות המצוה במקומו הלא השכר מרובה [ג'א: כפול], ואם יצמוד האדם ממקומו ללכת אחריה או תהיה משכורתו שלמה, לפי שבדוד שכר הליכה ושכר צדיקה, וזהו שמצינו בזריותו של ישראל שכתוב (שמות יב, כח) "וילכו ויעשו":

וכן מצינו במשה שהלך לישראל ממחנה לניה אל מחנה ישראל לנחם אותם במיתתו, ובגדולתו של יהושע שיהיה תחתיו וימלא מקומו, ולא רצה לדבר להם כשהיו כולן מקובצים ונצבים לפניו, אבל המתין עד שהלכו איש לאהלו כדי שילך הוא אצלם, וזהו שכתוב: וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל. בן מאה ועשרים שנה אנכי היום:

שלמה המלך עליו השלום המשיל התורה בפסוק זה ללחם ויין, לפי שהלחם והיין עקר המזון אשר לגוף בן התורה והחכמה עקר מזון הנפש, והוכיר לשון לבו ולא אמר בואו להורות שיצטרף האדם שילך אחרי החכמה ואחרי לומדיה, כענין שכתוב (שם יג, כ) "הולך את חכמים יחכם", והיה לו לומר יושב את חכמים, והוכיר "הולך" לבאר שילך תמיד אחריהם ושיעשה עצמו טפל להם ועם זה "יחכם":

או יהיה ענין לבו, שיצטרף ללכת אפילו לארץ מרחקים ללמוד תורה, וזהו שאמר לכו לחמו בלחמי, לכו לארץ מרחקים ללחום לחמי. וכן אמר עוד "הטו אונכם ולכו אלי" (ישעיה נה, ג), לא אמר ובואו אלי כי יצטרף האדם ללכת למרחק לשמוע דברי תורה. יאמר לכו לחמו בלחמי לכו זה אצל זה המבקשים ללחום לחמי, וזהירם על מדת הקנאה שיסירו אותה מלבם, ושלל ינהוג אחד מן החכמים שררה בעצמו לבלתי לכת אל חברו השונה לו, אין צריך לומר אם הוא גדול ממנו בחכמה, כי עם החברה תגדל החכמה ותרבה ההשגה, וכענין שאמרו רבותינו ז"ל (תענית ו): "חרב אל הבדים ונאלו" (ירמיה ג, לו), חרב על תלמידי חכמים שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה, ולא עוד אלא שמשפשיין, כתיב הקא "ונאלו", וכתיב התם (במדבר יב, יא) "אשר נואלנו". ושתו ביינ מסכתי, ביינ בלחמי נוספת, וכן ביינ ביינ, וכמוהו "ותרעינה באחו" (בראשית מא, ב), וידוע כי היין

פרשת האזינו

רבינו בחיי

הקדמה לפרשת האזינו

פי צדיק ינוב חכמה ולשון תהפכות תבֵּרַת (משלי י, לא):

הַרְשָׁעִים, הוּא שְׁאֵמֵר (משלי י, ז) "זָכַר צַדִּיק לְכַרְכָּה וְשֵׁם רָשָׁעִים יִרְקָב":

וְיִדְוֹעַ כִּי מִדַּת הַשְּׁפָלוּת הִיא בְּגִדְרֵי הַחֲכָמָה, וְהַרְשָׁע שֶׁקָּרָא לְשׁוֹן תְּהַפְכוּת יֵשׁ בּוֹ מִדַּת הַנָּאֻה כִּי הִיא הִפְכּוֹ בְּכָל דָּבָר, וְכֵשֶׁם שֶׁהַחֲכָמָה פָּרִיז שֶׁל צַדִּיק בֵּן הַנָּאֻה פָּרִיז שֶׁל רָשָׁע, וְהוּא שְׁאֵמֵר שְׁלֵמָה (שם יד, ג) "בְּפִי אֵוִיל חֹטֵר גִּאֲוָה וְשִׁפְתֵי חֲכָמִים תִּשְׁמָוּרִם", שֶׁרֶשׁ הַנָּאֻה בְּלִבּוֹ שֶׁל כִּסִּיל וְהַעֲנָף הוּא בְּפִי, כְּעֵנֶן "וַיֵּצֵא חֹטֵר מִגֹּעֵז יִשְׂרָאֵל" (ישעיה יא, א), וְלֹא יִתְכַּן לְעֵנֶן מִבְּלִי שִׁישָׁא פָּרִי, וְהַפָּרִי הוּא דְבָרִי הַנָּאֻה וְהַבּוֹ, כְּעֵנֶן "הִלְעַג הַשְּׁאֲנָנִים הַבּוֹ לְגִאֲוִינִים" (תהלים קכג, ד), וְכֹא לֹמֵר כִּי כָּל כֶּף הַכִּסִּיל מְרֻגֵּל עֲצָמוֹ בְּמִדַּת הַנָּאֻה בְּפִי וּבְלִבּוֹ, עַד שֶׁתְּחֻזֹּר בּוֹ הַנָּאֻה טְבָעִית, כִּי כִּיּוֹן שֶׁעֲנַף הַנָּאֻה בְּפִי דְבָרִי בְּרֹרֵר הוּא שִׁיעֲשָׂה פָּרִי, כִּי לֹא יוּכַל הַכִּסִּיל לְהַשְׁמֵר מִזֶּה, אֲבָל הַחֲכָמִים שִׁפְתֵיהֶם תִּשְׁמָוּרִם מִזֶּה:

וְלִמְדֵנוּ מִכָּל זֶה כִּי מִדַּתוֹ שֶׁל רָשָׁע לְגִמְרֵי בְּהַפֵּךְ מִמִּדַּתוֹ שֶׁל צַדִּיק בְּכָל פְּרָטִי עֲנִינִי, וְהַסְבָּרָא בְּכָל זֶה, כִּי הַצַּדִּיק הוּא נִמְשָׁךְ אַחֵר עֲסָקֵי הַנֶּפֶשׁ שֶׁהִיא נִצְחִית, וְהַרְשָׁע נִמְשָׁךְ אַחֵר עֲסָקֵי הַגּוּף שֶׁהוּא כָּלָה, וְדָבָר יִדְוֹעַ כִּי הַגּוּף מִן הָאָרֶץ וְהַנֶּפֶשׁ מִן הַשָּׁמַיִם, וְהִנֵּה בְּעוֹד שֶׁהָאָדָם בְּעוֹלָם הָזֶה בָּחִיִּים יֵשׁ לוֹ קֶרֶבָה בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ, בְּשָׁמַיִם מִצַּד הַנֶּפֶשׁ וּבָאָרֶץ מִצַּד הַגּוּף, וְלִכְךָ בִּשְׁהוּחֵהִיר מִשָּׁה לִישְׁרָאֵל בְּקִיּוֹם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת יַעֲדֵי עֲלֵיהֶם עֲרִים הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ שֶׁהֵם קְרוּבֵי הָאָדָם, כְּאָדָם שֶׁמִּתְרָה לְחִבְרוֹ וּמַעֲדֵי עֲלֵיו עֲרִים בְּפִי קְרוּבֵי. וְהוּא שְׁאֵמֵר: וְהָאִינוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְהַשְּׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי:

שְׁלֵמָה הַמֶּלֶךְ עָלִיו הַשְּׁלוֹם הוֹדִיעֵנוּ בְּכַתּוּב הַזֶּה כִּי הַצַּדִּיק וְהַרְשָׁע שְׁנֵי הַפָּכִים, וְדִבּוּרוֹ שֶׁל צַדִּיק הוּא פָּרִי חֲכָמָה וְדִבּוּרוֹ שֶׁל רָשָׁע בְּהַפֵּךְ מִמֶּנּוּ. הַצַּדִּיק נִמְשָׁךְ לְעֵץ, הוּא שְׁכָתוֹב (תהלים א, ג) "וְהָיָה כְּעֵץ שְׁתוּל עַל פְּלִיגֵי מַיִם אֲשֶׁר פָּרִיז יִתֵּן בָּעֵתוֹ וְעֵלְהוּ לֹא יִבּוֹל", וְהַעֵץ מוֹצִיא עֵלְהּ וּפָרִי, וְהַעֵץ הַזֶּה בּוֹ טְבָעִי שֶׁהוֹטְבֵעַ בּוֹ כֵּן בְּיוֹם שְׁלִישִׁי, בְּמֵאֲמָר "תִּדְשָׁא הָאָרֶץ" (בראשית א, יא), הָעֵלָה יֵשׁ בּוֹ תוֹעֵלָתָה כִּי הוּא מְגִין עַל הַפָּרִי בְּצִלּוֹ מִפְּנֵי חוֹם הַשֶּׁמֶשׁ, וְהַפָּרִי הוּא הָעֵקֶר, כֵּן הַצַּדִּיק יֵשׁ בּוֹ עֵלְהּ וּפָרִי, הָעֵלָה שֶׁלּוֹ הוּא דִבּוּרוֹ בְּדָבָרִי חוֹל בְּעֵסְקֵי הַעוֹלָם הַזֶּה בְּמוֹטְרֵי וְסִפּוֹר דְּבָרָיו, וְיֵשׁ בָּהֶם תוֹעֵלָתָה גְּדוֹלָה כְּשֶׁם שִׁישׁ תוֹעֵלָתָה בְּעֵלְהּ הַמְּגִין בְּצִלּוֹ, וְהוּא שֶׁדָּרָשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ וְ"ל (סוכה כא): "וְעֵלְהוּ לֹא יִבּוֹל" אֲפִילוֹ שִׁיחַת תַּלְמִידֵי חֲכָמִים צְרִיכָה תַּלְמוּד, הַפָּרִי שֶׁלּוֹ הוּא דִבּוּרוֹ בַּתּוֹרָה וּבַחֲכָמָה שֶׁהוּא הָעֵקֶר כְּשֶׁם שֶׁהַפָּרִי עֵקֶר הָאֵילָן, וּמִפְּנֵי זֶה הוֹכִיר שְׁלֵמָה בְּכָאן פִּי צַדִּיק יְנוּב חֲכָמָה, בְּאֵר כִּי דִבּוּרוֹ שֶׁל צַדִּיק פָּרִי חֲכָמָה, וְהוּא שְׁאֵמֵר יְנוּב מְלִשׁוֹן "וּמִלֵּאוּ פִּי תִבֵּל תִּנּוּכָה" (ישעיה כו, ו), "מִתְּנוּבֹת שְׁדִי" (איכה ד, ט), וּמִזֶּה הַעֲנִין "בּוֹרָא נִיב שְׁפָתֵיהֶם" (ישעיה נג, יט), כִּי הַדִּבּוּר פָּרִי הַשְּׁפָתִים, וְכֹא לֹמֵר כִּי הַצַּדִּיק כָּל כֶּף הוּא מְרֻגֵּל עֲצָמוֹ לְדִבֵּר חֲכָמָה, עַד שֶׁתְּחֻזֹּר בּוֹ הַחֲכָמָה טְבָעִית כְּפָרִי הַזֶּה שֶׁהוּא עֵקֶר הָאֵילָן. וְלִשׁוֹן תְּהַפְכוּת תְּבֵרַת, קָרָא אֶת הַרְשָׁע לְשׁוֹן תְּהַפְכוּת כִּי הוּא בְּהַפֵּךְ מִן הַצַּדִּיק, כִּי מִדַּתוֹ בְּכָל דְּבָרִי פִּי בְּהַפֵּךְ מִמִּדַּת הַצַּדִּיק אֲשֶׁר פִּי יְנוּב חֲכָמָה, וּמְרֻבֵּי גִנוּת הַמִּדָּה הוּאֵת אֲשֶׁר לְרָשָׁע, הוֹכִיר בּוֹ קִלְלָה וְאֵמֵר תְּבֵרַת, כִּי כֵּן דָּרָךְ הַתּוֹרָה לְהַדְבִּיק בְּרָכָה בּוֹכֵרֵן הַצַּדִּיקִים וּקִלְלָה בּוֹכֵרֵן

פרשת וזאת הברכה

רבינו בחיי

הקדמה לפרשת וזאת הברכה

תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה (משלי לא, לא):

והנעים היוצא ממנה, והם המעשים הנבחרים אשר בהם יזכה האדם אל החיים הנצחיים, וכענין שכתוב על החכם (משלי יא, ל) "פרי צדיק עץ חיים", כי פריו של צדיק והיא התורה, עץ חיים הוא, כי הוא המביא לידי חיים, ואכל וחי לעולם (ע"פ בראשית ג, כב):

ועל דרך הקבלה תנו לה מפרי ידיה, הזכיר בן על המדה שהתחיל עליה "אשת חיל מי ימצא", כי רצה שלמה עליו השלום לחתום ספרו במדה שהיא חתימת הבנין, וזען כי משם שמעו בני ישראל את התורה, הוא שכתוב (לעיל ה, יב) "מתוך האש", ואמר הנביא (חבקוק ג, י) "נתן תהום קולו", לכה סדר שבחיה והזכיר מעלותיה בעשרים ושנים אותיות התורה, וכונת הכתוב תנו לה מפרי ידיה, תנו לה ברכה, והזכיר מפרי ידיה בענין שאמרו ו"ל (אבות ג, ז): תן לו משלו שאמרה ושלך שלו, ויהללוה בשערים מעשיה, הוא ההלול, וכן הזכיר דוד בפסוק אחד ברכה והלול, הוא שאמר "ברכי נפשי את ה' הללויה" (תהלים קד, לה):

ואף על פי שכל המתברך מתברך מברכותיו של הקב"ה, מצינו שהקב"ה חפץ בברכת בני אדם והוא צוה לנו בכה, כמו שאמר (לעיל ח, י) "וברכת את ה' אלהיך, והוא יתעלה המברך ויהי מתברך בארץ יתברך באלהי אמן" (ישעיה סה, טז), והתעורר במה שדברו רבותינו ו"ל (סוטה לח): כל המברך מתברך, שהוא כלל הכולל את הכל, וידוע בברכה שהוא קיום העולם, ולכה התחילה תורה בבי בבריאת עולם, לפי שהברכה קיום העולם, וברך הקב"ה לאדם שנאמר (בראשית א, כב) "ויברך אתם אלהים", וברך לנח ולבניו שנאמר (שם ט, א) "ויברך אלהים את נח ואת בניו", עד שעמד אברהם שהיה ראש האמונה ומסר הברכות בידו ואמר לו "והיה ברכה" (שם יב, ב), ולא אמר "והיה ברוך" או "מבורך" אלא "והיה ברכה", אמר לו: אתה מקור הברכה לברך לכל מי שתצא, וממנו ואילך היו הברכות מסורות ביד הצדיקים, שכן כתוב ביצחק שאמר ליצחק "ואברכה לפני ה' לפני מותי" (שם כו, ז), וכן מצינו ביצחק שברך לבניו סמוך למיתתו הוא שכתוב (שם מט, כח) "וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם", וכן מצינו משה רבינו עליו השלום שברך את השבטים סמוך למיתתו והתחיל ברכתו במלת "וזאת", ממקום שפסק יצחק שאמר "וזאת אשר דבר להם אביהם" (דברים רבה יא, א), וזהו שכתוב [וזאת הברכה אשר ברך משה]:

שלמה המלך עליו השלום בפרשה התנומה בפסוק זה התחיל (שם, פסוק י) "אשת חיל מי ימצא", ועל דרך הפשט דבר באשה משפלת ורינה בעניני ביתה מתעמלת וטורחת במלאכתה ביום ובלילה, הוא שאמר (שם, פסוק יח) "טעמה כי טוב טחנה לא יכבה בלילה נרה", והיא מפורקמת בטוב הנהגתה עם העניים, מחזקת בנים ומפרנסת אותם מניע בפיה, הוא שאמר (שם, פסוק כ) "כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון", ומתוך הפרשה הזאת למדנו מוסר ודרך ארץ שישתדל האדם אחר האשה הטובה, לפי שהיא יסוד הבית ועקרו, ועמה יבנה ויתכונן. ורצה להזכיר בפרשה מדותיה החשובות עם זכרון כל אותיות האלפ"א בית"א הרשומות שם, כדי לכאר כי האשה הטובה הכוללת מדות טובות בוללת כל התורה, כי היא הנהגה אל האדם להגיע אל העלאת התורה והמצוות, כשם שהגוף הנהגה לנפש להעלאת הנפש, וכמו שאמרו רבותינו ו"ל (יבמות טג): וכה "עזר" (בראשית ב, יח). ועל זה אמר שלמה עליו השלום (משלי יח, כב) "מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה", ולפי שהזכיר הכתוב באדם הראשון בהיותו יחידי "לא טוב" (בראשית שם) לכה הזכיר שלמה בענין הוויג "מצא טוב":

ולפי שהאשה אינה ראויה להתהלל בחן או ביופי רק בשהיא "יראת ה'", יתברך והוא שאמר (משלי לא, ל) "שקר חן והכל היפי אשה יראת ה' היא תתהלל", על בן סתם טוף דבריו תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה, כלומר ראוי שיתנו לה כבוד מפרי ידיה ממה שאצרה והריוחה, ושהללו אותה בני אדם בשערים על יפי מעשיה וקשרון פעולותיה, בענין שידוע באביגיל אשר בורחותה וטוב שכלה הצילה בעלה וכל בני ביתו מחרב דוד ואנשיו, וכענין שאמר לה דוד "וברוך טעמך וברוכה את אשר כלתני היום הזה מבוא בךמים" (שמואל א כה, לג):

ועל דרך המדרש (מדרש משלי לא), תנו לה מפרי ידיה יחזור ל"אשת חיל מי ימצא", והוא משל על התורה והחכמה שאין הכל משיגין אותה, ומספר והולך בשבח מעלותיה, "בטח בה לב בעלה" (שם, פסוק יא) הוא החכם המתעסק בה, ולכה אמר (שם) "ישלל לא יחסר", בידוע מן החכמה כי כל המתעסק בענינה תמיד, לא יחסר כל בה (ע"פ דברים ח, ט), ו"עני" ו"אביון" שהזכיר הם התלמידים שהם מעוטי החכמה עד שישתדלו בה וישיגוה, ולכה אמר תנו לה מפרי ידיה, כי ראויים הבריות שיתנו לה כבוד ועטרה מתוך הפרי המתוק